

Lausunto mielenterveys- ja päihdepalveluja koskevan lainsäädännön uudistamisesta
VN/23566/2021

Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta (ETENE) kiittää sosiaali- ja terveysministeriötä mahdollisuudesta lausua hallituksen esityksestä eduskunnalle mielenterveys- ja päihdepalveluja koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

Esityksen tavoitteena on parantaa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalvelujen saatavuutta, laatua ja tarpeen mukaisuutta sekä vahvistaa asiakkaan oikeuksia saada yhdenvertaisesti tarvitsemiaan palveluja kaikissa ikäryhmissä. Esityksen tavoitteena on myös selkeyttää sosiaali- ja terveydenhuollon palvelutoimintaa siten, että se mahdollisimman hyvin loisi edellytykset jatkaa kehittämistyötä tulevilla hallituskausilla.

ETENE pitää hyvänä asiana, että mielenterveys- ja päihdepalveluja kehitetään. Mielenterveys- ja päihdepalvelujen asiakkaiden kyvyt ja mahdollisuudet ajaa omaa asiaansa voivat olla kyseessä olevien ongelmien luonteesta johtuen heikentyneet, eikä asiakkaille välttämättä ole selvää, mihin palveluihin he ovat oikeutettuja ja kuinka niiden pariin on mahdollista päästä. Mielenterveys- ja päihdepalvelujen asiakkaiden tosiasiallinen mahdollisuus saada heille lainsäädännön nojalla kuuluvia palveluja voi myös olla muita joitakin muita potilasryhmiä heikempi: mielenterveyden ongelmista kärsivien somaattisia sairauksia ei aina hoideta tai tutkita riittävästi ja päihderiippuvuudesta kärsiviltä voidaan hoidon aloittamiseksi tai jatkamiseksi edellyttää päihdeettömyyttä, mikä ei usein onnistu. Mielenterveys- ja päihdepalvelujen kehittämistä tulee jatkaa ja niiden vaikuttavuutta seurata myös nyt lausuttavana olevan esityksen jälkeen.

ETENE kannattaa suunnitelmaa siirtää mielenterveys- ja päihdepalvelut osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon yleislainsäädäntöä erillislakien sijaan, sillä tämä voi osaltaan vähentää mielenterveys- ja päihdeongelmiin liittyvää leimaavuutta. On kuitenkin tärkeää, etteivät mielenterveyden häiriöistä tai päihderiippuvuudesta kärsivien jo nyt riittämätön palvelutaso heikkene siirtämisen seurauksena. Esityksen perusteella ei ole kaikilta osin täysin selvää, minkälaisia muutoksia esitys tuo voimassa olevaan lainsäädäntöön ja käytäntöihin.

ETENE painottaa, että mielenterveyden häiriöt ja päihderiippuvuus koskettavat hyvin usein myös muita kuin näistä ongelmista kärsivää ihmistä itseään. Perheenjäsenten ja läheisten huomioiminen palvelutarpeen arvioinnissa ja hoidon suunnittelussa on tärkeää ja tätä näkökohtaa esityksessä olisi hyvä vielä vahvemmin korostaa. Erityisesti mielenterveys- tai päihdepalvelun asiakkaan alaikäisten lasten asema, tuen tarve ja tilanne tulee kartoittaa. Perheenjäsenten ja läheiset on hyvä nähdä myös voimavarana, joka voi lisätä hoidon onnistumisen todennäköisyyttä.

ETENE katsoo, että kokemusasiantuntijoiden ja vertaistukihenkilöiden roolin vahvistamista mielenterveys- ja päihdepalveluissa tulee selvittää. Mielenterveyden häiriöt ja päihderiippuvuus voivat usein aiheuttaa häpeää, joka voi vaikeuttaa asiakkaan ja ammattilaisen kommunikaatiota. Kokemusasiantuntijat ja vertaistukihenkilöt voivat parantaa tilannetta ja antaa mielenterveyshäiriöstä tai päihderiippuvuudesta kärsivälle ihmiselle myös toivoa tilanteen paranemisesta. Kokemusasiantuntijoiden ja vertaistukihenkilöiden hyödyntäminen tehokkaasti edellyttää tällaisen toiminnan laajempaa suunnittelua ja johtamista, mikä hyödyttää palvelujärjestelmää muidenkin

palvelukokonaisuuksien osalta. Yksi esimerkki tällaisen toiminnan toteuttamistavasta voi olla mielenterveys- ja päihdekuntoutujien päiväkeskuspalvelut.

Mielenterveyden häiriöiden ja päihderiippuvuuden aiheuttamien ongelmien tehokas hallinta kansallisella tasolla edellyttäisi panostusta ennaltaehkäisyyn, jotta ongelmat saataisiin hallintaan ennen niiden monimutkaistumista ja kroonistumista. Ei ole selvää, minkä tahon vastuulla tämä on ja minkälaisin resurssein ennaltaehkäisevää toimintaa tällä hetkellä ja uusilla hyvinvointialueilla voidaan toteuttaa. Erityisesti lasten ja nuorten osalta ennaltaehkäisyyn ja nopeaan matalan kynnyksen hoitoon pääsemiseen olisi tärkeää panostaa. Tämä ei kuulu keskeisesti nyt lausuttavana olevaan esitykseen, mutta se tulisi huomioida mielenterveys- ja päihdepalvelujen kehittämistä jatkettaessa.

Esityksessä on kuvattu, että psykososiaalisen palvelun sisältö määrittää sen, onko kyseessä sosiaali- vai terveydenhuollon palvelu, mikä taas määrää sovellettavan lainsäädännön. ETENE nostaa esiin, että käytännön työssä tällaisen eron tekeminen voi olla vaikeaa. Esityksen tavoitetta olisi tältä osin hyvä vielä tarkentaa.

Esitys koskee kaikkia kansalaisia iästä riippumatta. ETENE nostaa kuitenkin esiin lasten ja nuorten vaikeutuneen tilanteen mielenterveyspalvelujen saamisessa, mihin tulisi kiinnittää huomiota. Nuorille suunnitellut päihdepalvelut ovat vähäisiä tai ne puuttuvat kokonaan. Samoin ETENE nostaa esiin sen, että sekä mielenterveyttä että päihdepalveluita käsittelevissä osioissa on puutteellisesti tietoa iäkkäiden päihde- ja mielenterveysongelmista. Koska myös heiltä puuttuvat mielenterveys- ja päihdepalvelut valtaosin, on selvää, että pelkkä palveluiden käytön tarkastelu ei kuvaa niiden tarvetta. Esitystä olisikin tarkennettava tältä osin. **Perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaan "Julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä".** Kestävä sosiaalinen oikeudenmukaisuus edellyttää erityisen huomion kiinnittämistä haavoittuvimpien asemaan.

Suomen perustuslaki (17 §:n 2 momentti) turvaa suomalaisille oikeuden käyttää viranomaisten kanssa asioidessa omaa kieltään, suomea tai ruotsia. Perustuslain 17 §:n 3 momentin mukaan saamelaiden oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Potilaslain 3 §:n mukaan potilaan äidinkieli, hänen yksilölliset tarpeensa ja kulttuurinsa on mahdollisuuksien mukaan otettava hänen hoidossaan ja kohtelussaan huomioon. Potilaan oikeudesta käyttää suomen tai ruotsin kieltä, tulla kuulluksi ja saada toimituskirjansa suomen tai ruotsin kielellä sekä hänen oikeudestaan tulkkaukseen näitä kieliä viranomaisissa käytettäessä säädetään kielilain 10, 18 ja 20 §:ssä. Kuntien ja kuntayhtymien velvollisuudesta järjestää terveyden- ja sairaanhoitopalveluja suomen ja ruotsin kielellä säädetään terveydenhuoltolain 6 §:ssä. KHO:n mukaan (8.6.2005 taltio 1396) mielenterveysasiassa tehtävä kirjallinen päätös henkilön määräämisestä tahdostaan riippumatta psykiatriseen sairaalahoitoon on käännettävä sellaiselle kielelle, jota asiaosaisen voidaan todeta asian laatuun nähden riittävästi ymmärtävän. ETENE nostaa esiin, että em. oikeuksien tosiasiallinen toteutuminen erityisesti mielenterveyspalveluissa on kyseessä olevien ongelmien luonteesta johtuen ensiarvoisen tärkeää.